

05/23

REGIONALE MONITOR BREDE WELVAART NOORDWEST FRYSLÂN, 2023

REGIONALE MONITOR BREDE WELVAART

NOORDWEST FRYSLÂN, 2023

Inhoud

Inleiding	3
Uitdagingen voor de toekomst van de regio	4
Bevolking	5
Economisch domein	7
Sociaal domein	11
Ruimtelijk domein	14
Indicatoren brede welvaart	19
Literatuur	21
Colofon	24

Inleiding

Lange tijd was het gebruikelijk om regionale ontwikkelingen af te meten aan economische cijfers zoals het bruto binnenlands product (bbp). In de afgelopen jaren groeit de belangstelling voor een nieuwe, bredere kijk op ontwikkeling, waarbij er meer oog is voor duurzaamheid, komende generaties en de samenhang tussen thema's zoals economie, welzijn, samenleving en milieu. Dit geeft aanleiding tot een nieuwe manier van maatschappelijke trends en ontwikkelingen volgen, wat heeft geleid tot het huidige brede welvaartsbegrip.

Brede welvaart wordt gedefinieerd als alles wat mensen van waarde vinden. De kwaliteit van leven hier en nu, maar ook de effecten voor latere generaties of mensen elders in de wereld. Planbureau Fryslân brengt in deze derde editie van de regionale bredewelvaartsrapportage in kaart wat de stand van zaken is op het gebied van brede welvaart in de regio Noordwest Fryslân. Deze keer ligt een sterke nadruk op het samenhangende verhaal van de regio. Deze rapportage kan helpen de uitdagingen voor de regio te signaleren en agenderen, maar het biedt ook een afwegingskader dat helpt om bewuster keuzes te maken op weg naar meer brede welvaart, hier & nu én later.

Opbouw rapport

Deze rapportage begint met een samenvattend verhaal over de grote uitdagingen van Noordwest Fryslân gebaseerd op de brede welvaart cijfers. De belangrijkste cijfers

worden inzichtelijk gemaakt voor de drie domeinen: economisch, ruimtelijk en sociaal. Om de ontwikkelingen en vergelijkingen in een context te kunnen plaatsen wordt er begonnen met de bevolking.

De cijfers worden vergeleken met andere regio's in Fryslân, de provincie of het landelijk gemiddelde en, waar relevant, ook door de tijd. Bij veel thema's - en de indicatoren die daaronder hangen - wordt deze vergelijking gemaakt. Soms is dit niet mogelijk, omdat vergelijkende cijfers ontbreken. In sommige gevallen ontbreken regionale cijfers omdat de betreffende cijfers alleen op COROP-niveau beschikbaar zijn gesteld. Voor de regio Noordwest Fryslân, hier opgevat als de gemeenten Harlingen en Waadhoeke, geldt dat die niet samenvalt met de COROP-regio Noord-Friesland. Die omvat namelijk ook Leeuwarden en de Waddeneilanden.

Friese schil

Aanvullend op cijfers uit de regionale CBS-monitor brede welvaart legt dit rapport daar een 'Friese schil' omheen met relevante Friese cijfers. Bij veel thema's zijn extra CBS-cijfers toegevoegd die in eerdere analyses van brede welvaart nog niet zijn meegenomen, zoals de cijfers over armoede. Daarnaast zijn cijfers die zijn opgehaald met het Panel Fryslân toegevoegd om meer inzicht te geven in het perspectief van inwoners bij de betreffende thema's.

ROL VAN PLANBUREAU FRYSLÂN

Deze publicatie is gebaseerd op een omvangrijke lijst met indicatoren en cijfers, maar wat betekent dit voor de beleid- en planvorming in Noordwest Fryslân? Het brede welvaartsbegrip stelt ons in staat om breed en integraal te kijken naar ontwikkelingen binnen deze regio. Het Planbureau Fryslân heeft daarom een actieve rol in de diverse regiodeals en kennisinfrastructuren binnen Fryslân. Door het maken van dit rapport biedt het planbureau de benodigde onderbouwing om samen met andere organisaties te werken aan de verbetering van de kwaliteit van leven voor de inwoners van Fryslân.

Uitdagingen voor de regio Noordwest Fryslân

Mienskap komt onder druk te staan

De provincie heeft te maken met een toenemend aandeel inwoners dat moeite heeft met rondkomen, een dalend aandeel vrijwilligerswerk, afnemende voorzieningen en een stijging van eenzaamheid onder jongvolwassenen en ouderen. Demografische prognoses laten zien dat het aantal jongvolwassenen en werkende bevolking in de regio Noordwest Fryslân zal afnemen en het aandeel senioren toenemen. Dit zal de sociale relaties onderling laten veranderen, waarbij de maatschappelijke participatie en ondersteuning mogelijk minder zullen worden. Maar tegelijkertijd hebben inwoners wel steeds vaker te maken met chronische aandoeningen, is er een tekort aan zorgverleners en hebben meer inwoners te maken met energiearmoede. De vraag is dus tot in hoeverre de samenleving zorgzaam voor elkaar kan blijven bij een toenemende druk.

Behoud van arbeidsmarkt vraagt om keuzes

De arbeidsmarkt in heel Fryslân heeft te maken met grote krapte. Vanwege de afnemende werkzame leeftijdsgroepen zal de krapte naar verwachting niet minder worden. Voor Noordwest wordt dit vooral ervaren in de sectoren Handel en Reparatie, Gezondheids- en Welzijnszorg en zakelijke dienstverlening. Als de regio het huidige arbeidsvolume wil behouden, kan er bijvoorbeeld de keuze gemaakt worden om de migratiestroom

naar de regio te versterken. Binnenlandse en buitenlandse migratie heeft tot nu toe ook de krimpprognoses gedempt. Wel is het zo dat dit zal leiden tot een versterkte vraag naar woningen en daarmee mogelijk meer druk op de woningmarkt zetten. Een andere mogelijkheid is selectiever omgaan met economische activiteit. Zo kan arbeidspotentieel beter benut worden en economische activiteiten die niet bijdragen aan brede welvaart in de regio afnemen.

Strijd om de ruimte wordt groter

De strijd om de ruimte wordt volop gestreden, want de vraag naar meer natuur, ruimte voor de boeren, voldoende woningen, gebieden voor hernieuwbare energie en genoeg plek voor industrie en infrastructuur staat op gespannen voet met elkaar. De strijd om de ruimte zal ook in regio Noordwest Fryslân groter worden, waarbij inwoners zich zorgen maken over het landschap, natuur en biodiversiteit. Dit staat naast de al toenemende vraag naar (kleine) woningen, de verduurzamingsopgave om de oude en grote woningen die de regio rijk is aan te pakken en de bereikbaarheid van voorzieningen. De oplossingen zijn niet altijd klip-en-klaar maar er zullen wel ingrijpende keuzes gemaakt moeten worden.

Bevolking in Noordwest Fryslân

Hoe de bevolking zich ontwikkelt, heeft invloed op de brede welvaart in een samenleving. Toe- of afname van het aantal inwoners, al dan niet binnen bepaalde leeftijdsgroepen, heeft invloed op verschillende domeinen van brede welvaart, zoals wonen, werken, gezondheid en voorzieningen. Wat zijn belangrijke demografische ontwikkelingen in regio Noordwest Fryslân?

Bevolking licht in aantal toegenomen

Het aantal inwoners in Noordwest Fryslân was 62.213 op 1 januari 2022. In de gemeente Harlingen groeide de omvang met 0,4% ten opzichte van 2012. Door de gemeentelijke herindeling van 2018 zijn er geen cijfers bekend over enige toe- of afname voor de gemeente Waadhoeke.

>> Aantal inwoners Noordwest Fryslân en de procentuele toe- of afname sinds 2012, 2022

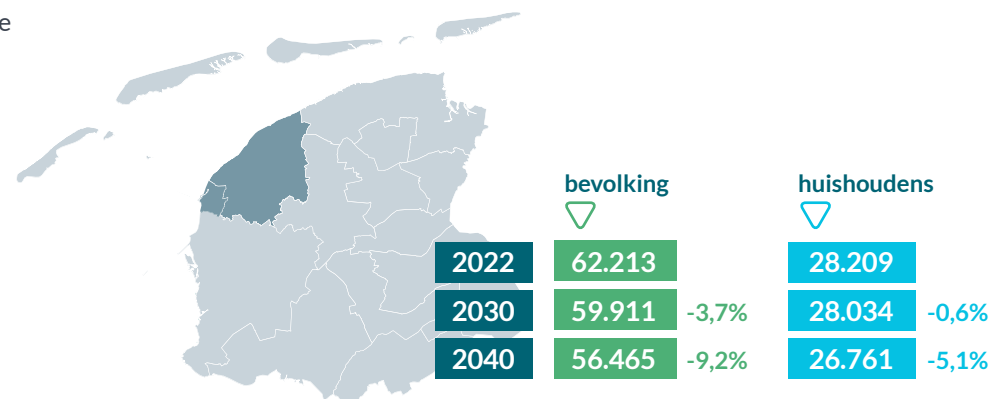
	Aantal inwoners op 1 januari 2022	Toe- of afname sinds 1 januari 2012
Harlingen	15.904	0,4%
Waadhoeke	46.309	
Noordwest Fryslân	62.213	

Bron: CBS

Prognose: krimp van bevolking en lichte krimp van huishoudens

In 2040 wordt voor Noordwest Fryslân een afname van het inwoneraantal van 9,2 procent verwacht ten opzichte van het aantal inwoners in 2022. Gaat het in 2022 om 62.213 inwoners, voor 2040 wordt een bevolkingsomvang van 56.465 verwacht. Voor 2040 wordt daarnaast een lichte daling van het aantal huishoudens verwacht. In 2040 gaat het om een daling van 5,1 procent ten opzichte van 2022 (Provincie Fryslân, 2020).

>> Prognoses Noordwest Fryslân, 2022 - 2040

Bron: CBS, Prognoses provincie Fryslân 2020, bewerking PF

In 2040 een vijfde minder inwoners in werkzame leeftijd in Noordwest Fryslân

In Noordwest Fryslân wonen op dit moment 38.000 inwoners in de werkzame leeftijd (15-65 jaar).¹ De verwachting is dat dit aantal gaat dalen in de komende jaren. In 2030 zijn er bijna 4400 minder inwoners beschikbaar voor werk. In 2040 is de verwachting dat dit er ruim 9000 minder zijn: een daling van 24 procent. Ook in Fryslân (-16%) en Nederland (-6%) wordt een daling verwacht van de inwoners in werkzame leeftijd, maar deze daling is minder groot dan in Noordwest Fryslân.

>> Prognoses aantal inwoners in Noordwest Fryslân per leeftijdscategorie, 2022

	2022	2030	2040
0-15 jarigen	9.330	9.012	8.834
15-65 jarigen	38.016	33.620	28.902
65+	14.867	17.279	18.729
Totaal	62.213	59.911	56.465

Bron: CBS; Prognoses provincie Fryslân 2020

Aandeel 65-plussers in Noordwest Fryslân stijgt

In Noordwest Fryslân is 22 procent van de bevolking op dit moment 65 jaar of ouder. Met andere woorden, bijna een kwart van de bevolking is 65-plus. Dit aandeel stijgt naar verwachting naar 27 procent in 2040. Dit is lager dan het Fries (30%) en gelijk aan het landelijk (26%) gemiddelde. De hulp- en zorgbehoefte neemt doorgaans toe met het stijgen van de leeftijd. Dat betekent dat een groeiende zorgvraag in de komende twee decennia beantwoord moet worden door minder mensen in de werkzame leeftijd.

>> Prognoses inwoners in Noordwest Fryslân per leeftijdscategorie als aandeel van het totaal, 2022

	2022	2030	2040
0-15 jarigen	15%	15%	16%
15-65 jarigen	61%	56%	51%
65+	24%	29%	33%

Bron: CBS; Prognoses provincie Fryslân 2020

¹ Het is op basis van de beschikbare data niet mogelijk om prognoses te maken voor de leeftijdsgroep 15-74 jaar, welke door het CBS wordt aangeduid als 'bevolking in de werkzame leeftijd'. Daarom is gekozen voor de best beschikbare afbakening.

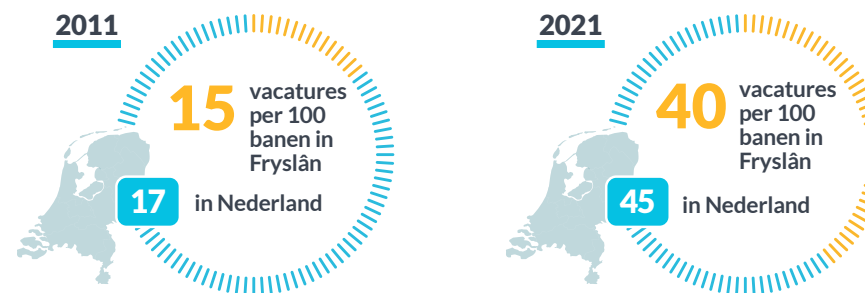
Economie, inkomen en onderwijs in Noordwest Fryslân

Werk en inkomen hebben een belangrijke invloed op het welbevinden van mensen, op wat hun mogelijkheden zijn, en op hun mate van participatie in de samenleving. Daarom bevat de monitor brede welvaart een aantal thema's die samen het economisch domein vormen: *arbeid & vrije tijd, materiele welvaart en onderwijs*.

Een krappe arbeidsmarkt

In Noordwest Fryslân is, net als in de rest van het land, sprake van een krappe arbeidsmarkt waarbij werkgevers moeite hebben om geschikt personeel te vinden. Dat is te zien aan de data over werkloosheid en de vacaturegraad. De werkloosheid nam sinds 2014 gestaag af in de beide gemeenten van Noordwest Fryslân en in Fryslân als geheel. Interessant is dat Fryslân wat betreft het werkloosheidspercentage tot 2019 boven het Nederlands niveau zat, maar daarna er (licht) onder. In Waadhoeke is het werkloosheidspercentage 3,5 procent in 2021, in Harlingen 4,1 procent. Het Fries gemiddelde is 4,1 procent, landelijk gaat het om 4,2 procent (CBS, 2023a).

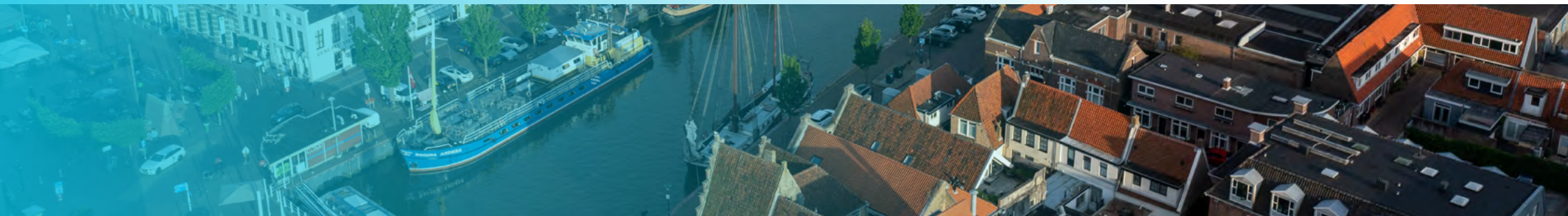
Ook is de arbeidsmarkt krapte goed af te lezen aan de vacaturegraad: het aantal vacatures per 1000 banen. Cijfers over deze graad zijn alleen beschikbaar op provinciaal niveau. In heel Nederland is de vacaturegraad sinds de coronacrisis sterk toegenomen. Dat is in Fryslân niet anders. Daar vertoont de vacaturegraad dezelfde ontwikkeling als landelijk, op een iets lager niveau. De meeste vacatures in Fryslân staan open in de drie grootste sectoren: handel en reparatie, gezondheids- en welzijnszorg en industrie (CBS, 2022a).

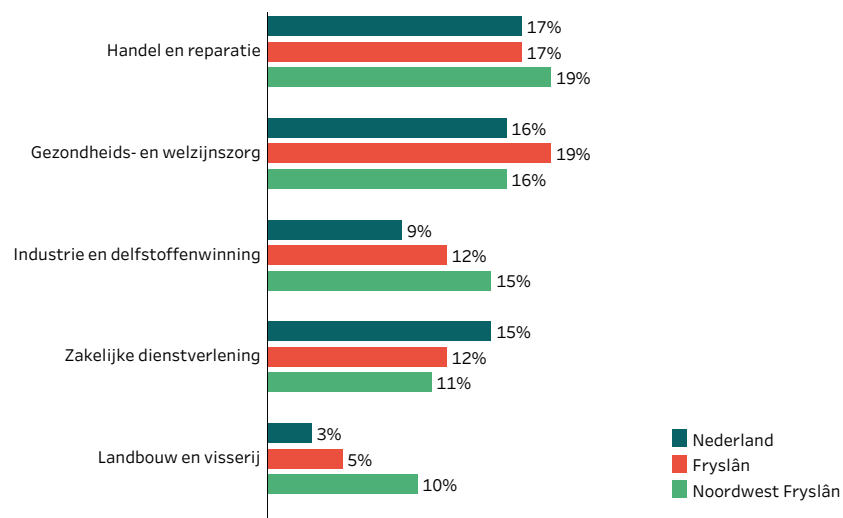
Bron: CBS, bewerking PF

In 2040 bijna 9.000 minder mensen beschikbaar voor werk

Jarenlang ging het debat over de arbeidsmarkt, in Fryslân en daarbuiten, over werkloosheid en de sterke behoefte aan banen in de regio. Het beleid bestond vooral uit vestigingsbeleid voor bedrijven en het activeren van mensen die aan de kant stonden. Dat debat veranderde in 2022 van toon en wordt nu gedomineerd door zorgen over arbeidsmarkt krapte (UWV, 2022). Dat zal voorlopig niet veranderen. De vraag is nu niet hoe er voldoende werk naar de regio gehaald kan worden, maar hoe de vacatures vervuld kunnen worden. Zeker ook in het licht van de bevolkingsprognose, die voor Noordwest Fryslân laat zien dat er in 2040 ruim 9.000 minder mensen beschikbaar zullen zijn voor werk, een daling van 24 procent. Daarnaast hebben enkele sectoren, zoals handel, zorg en industrie, momenteel te kampen met een vergrijzend personeelsbestand. Veel werknemers zullen binnen afzienbare tijd met pensioen gaan (FSP, 2022a).

>> **Werkgelegenheid in Nederland, Fryslân en Noordwest Fryslân verdeeld over de grootste 5 sectoren, 2021**

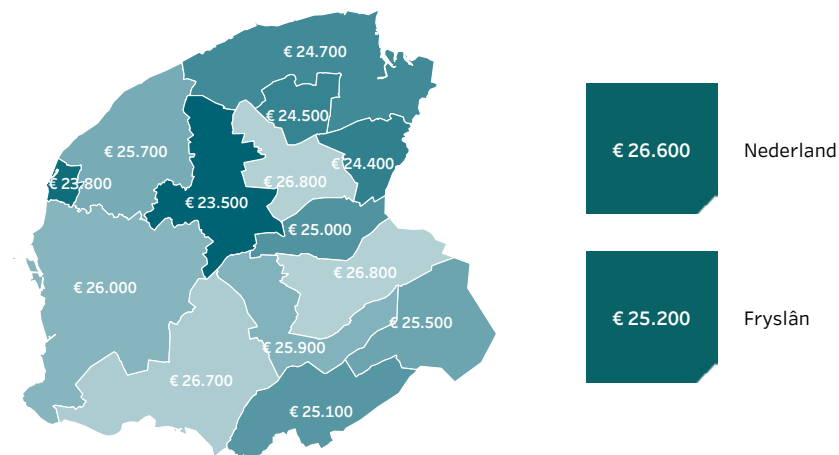
Bron: Provincie Fryslân, bewerking PF

Lager BBP en huishoudinkomens in Noordwest Fryslân

De materiële welvaart in Fryslân is lager dan het landelijk gemiddelde. Dat is ten eerste af te meten aan het BBP per inwoner; de waarde van wat er op economisch gebied geproduceerd en geleverd wordt door inwoners van de provincie. Alleen in Drenthe is het BBP per inwoner lager dan in Fryslân. In 2021 lag binnen de provincie het BBP het hoogst in Zuidoost Friesland (€ 33.600) en het laagst in Zuidwest Fryslân (€ 26.700). Het landelijk BBP was € 43.600 (CBS, 2022d).

De lagere materiële welvaart is ook af te lezen aan het mediaan besteedbaar inkomen.² Dat van Fryslân is lager dan het landelijk gemiddelde. Binnen de provincie zijn de hogere inkomens vooral te vinden in de zuidelijke regio's, terwijl de inkomens in de noordelijke regio's gemiddeld wat lager zijn. In 2020 lagen de mediane inkomens van zowel gemeente Harlingen (€23.800) als gemeente Waadhoeke (€25.700) onder het Fries gemiddelde (€25.200). Uit onderzoek is bekend dat inwoners van steden vaker te maken hebben met lage inkomens dan inwoners in plattelandsgebieden (CBS, 2022c).

>> **Mediaan besteedbaar inkomen per gemeente, Fryslân en Nederland, 2020**

Bron: CBS, bewerking PF

² Het mediaan besteedbaar inkomen is het middelste inkomen in een verdeling van alle inkomens van hoog naar laag. Dat betekent dat precies de helft van de populatie een lager of gelijk inkomen heeft, en precies de helft een hoger inkomen. De mediaan wordt in vergelijking met het gemiddelde minder beïnvloed door uitschieters en wordt daarom veel gebruikt voor scheve verdelingen (Field, 2013). De laatst beschikbare cijfers hierover zijn van 2020.

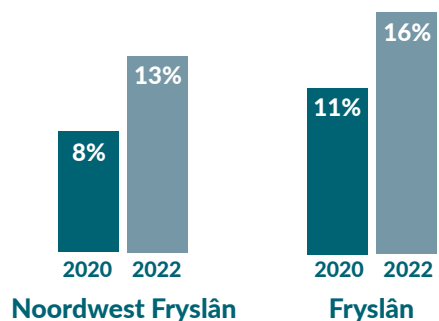

Groeiend aantal inwoners ervaart moeite met rondkomen

In 2020 gaf 8 procent van de inwoners van Noordwest Fryslân aan moeite te hebben om rond te komen, in 2022 is dat toegenomen naar 13 procent. Die toename is in alle regio's te zien. In Fryslân als geheel gaat het om een stijging van 11 naar 16 procent. In Noordwest Fryslân en Leeuwarden heeft 13 procent van de inwoners moeite met rondkomen. De scheidslijn tussen het noorden en zuiden van de provincie, die er voor inkomens is, is minder te zien bij het al dan niet moeite hebben met rondkomen. In de noordelijke gebieden is het aandeel inwoners dat moeite heeft met rondkomen lager dan het Fries gemiddelde. Inflatie heeft het levensonderhoud in de loop van 2022 duurder gemaakt. Energiekosten maken daar een belangrijk deel van uit (NIBUD, 2022).

Inzicht in rondkomen vormt een belangrijke aanvulling op bestaande data over inkomens, omdat het zicht geeft op hoe inwoners hun financiële situatie zelf ervaren. Bovendien geeft het al dan niet kunnen rondkomen een completer beeld van financiële gezondheid van inwoners van Fryslân. Immers, de mate van kunnen rondkomen is een gevolg van inkomsten uit werk en andere overdrachten, en van uitgaven. Deze blik is belangrijk, omdat anders het over het algemeen lagere prijspeil in Fryslân en de steun vanuit de mienskip onzichtbaar blijven.

>> Moeite met rondkomen in Noordwest Fryslân en Fryslân, 2020 en 2022

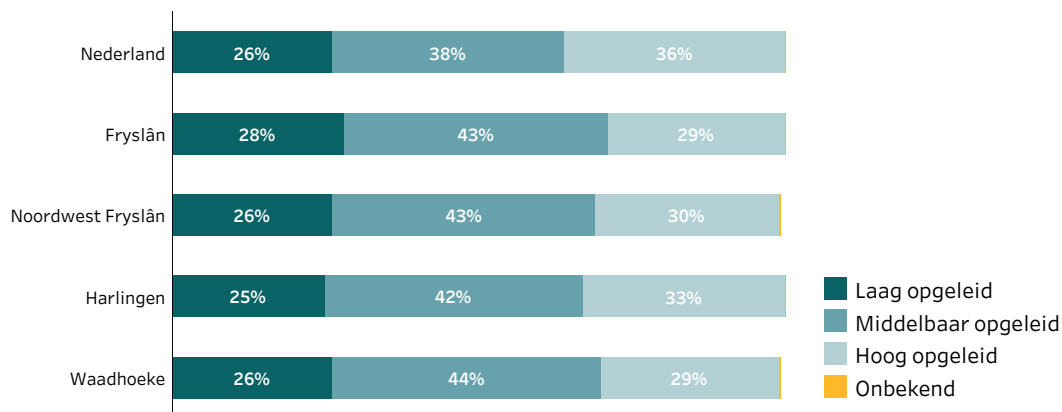

Bron: Panel Fryslân (PF)

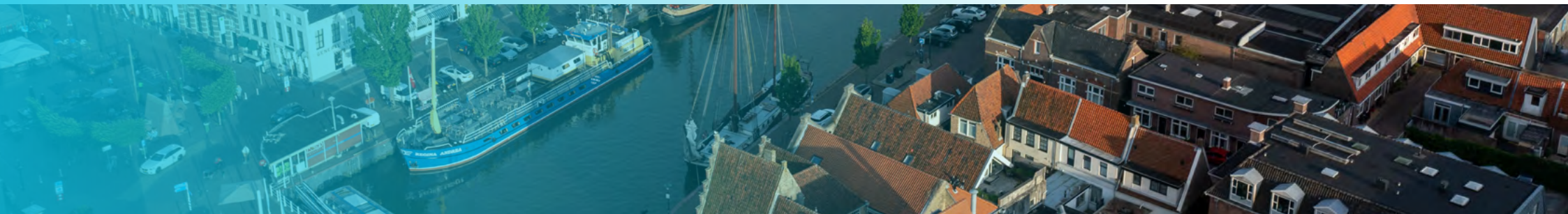
Werkenden in Noordwest Fryslân vaker middelbaar opgeleid

Werkenden in Noordwest Fryslân hebben gemiddeld minder vaak een hoger opleidingsniveau dan het landelijk gemiddelde. Het aandeel inwoners dat laag opgeleid is komt vrijwel overeen met het landelijk gemiddelde. Onder de middelbaar opgeleiden is het verschil groter: 43 procent in de regio Noordwest Fryslân tegenover het landelijk gemiddelde van 38 procent. Harlingen telt meer hoog opgeleiden (33%) dan Waadhoeke (29%). De Friese beroepsbevolking past goed bij de sectorstructuur, waarin veel middelbaar opgeleiden gevraagd worden. Dat is bijvoorbeeld zo in sectoren als zorg, industrie en landbouw. Tegelijk is het een aandachtspunt, omdat het opleidingsniveau een belangrijke indirecte invloed heeft op brede welvaart. Gemiddeld ervaren laagopgeleiden hun gezondheid als minder goed, en hebben ze een lager inkomen en een grotere kans op werkloosheid (Van de Werfhorst, 2015).

>> Beroepsbevolking naar opleidingsniveau in Nederland, Fryslân, Noordwest Fryslân, Harlingen en Waadhoeke, 2021

Bron: CBS, bewerking PF

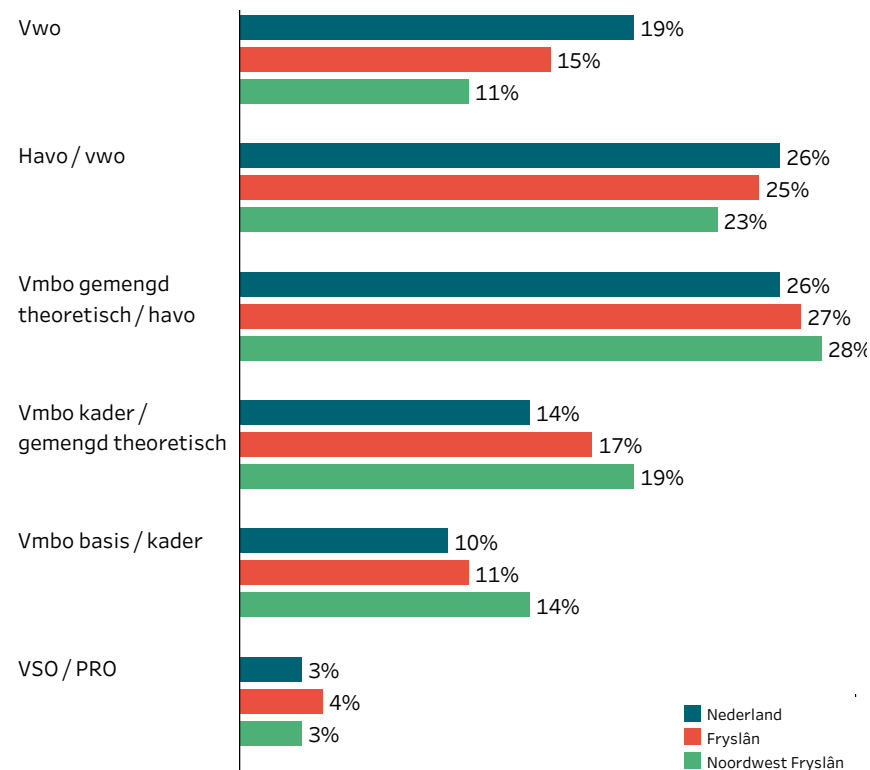

Ook onderwijsvolgenden vaker middelbaar opgeleid

Voor de beroepsbevolking in Noordwest Fryslân geldt dat het grootste aandeel middelbaar is opgeleid ³ (43%). Dit is terug te vinden bij onderwijsvolgenden in Noordwest Fryslân. Er worden veel meer mbo-diploma's en minder universitaire diploma's behaald in de regio. Dat kan onder meer verklaard worden doordat er meer vmbo-adviezen en minder vwo-adviezen worden gegeven aan leerlingen in groep 8.

Onderzoek van de Onderwijsinspectie laat zien dat vooral leerlingen met lagere opgeleide ouders lagere schooladviezen krijgen (Onderwijsinspectie, 2018). Deze leerlingen stappen op een lager niveau het voortgezet onderwijs in, en stromen minder vaak door naar een hoger niveau dan even goed presterende medeleerlingen met hoogopgeleide ouders. Eerder werd al aangestipt dat er een positieve samenhang is tussen een hoger opleidingsniveau en een gunstiger inkomenspositie, arbeidsparticipatie, gezondheid en ervaren veiligheid. Deze positieve samenhang wordt aangetast door onder advisering en een daaruit voortvloeiend lager onderwijsniveau. Daarnaast leidt de situatie van onder advisering op macroniveau tot onbenut potentieel, namelijk werkenden die niet op hun optimale niveau de arbeidsmarkt betreden. Dit heeft niet alleen invloed op de huidige brede welvaart, maar ook op die van later.

>> Aandeel definitieve schooladviezen aan leerlingen in Nederland, Fryslân en Noordwest Fryslân, 2021/2022

Bron: DUO, bewerking PF

³ Volgens definitie van het CBS: laagopgeleid omvat onderwijs op het niveau van basisonderwijs, het vmbo, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo, of de assistentenopleiding (mbo-1). Middelbaar opgeleid omvat de bovenbouw van havo/vwo, de opleidingen mbo-2 t/m mbo-4. Hoogopgeleid omvat onderwijs op het niveau van hbo of wo.

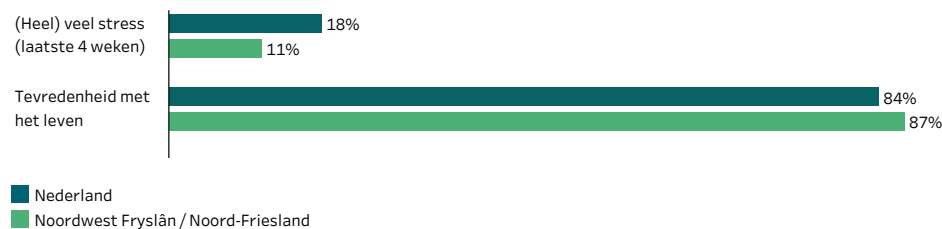
Sociale leefomgeving

In de sociale leefomgeving staat het welbevinden van mensen centraal, de mate waarin iemand zich goed voelt. Dat welbevinden wordt niet alleen bepaald door *economische* factoren als inkomen en baan, of door *ruimtelijke* factoren als woning en woonomgeving, maar ook door fysieke en psychische gezondheid, mobiliteit, welzijn, veiligheid, sociale contacten en de tevredenheid over verschillende aspecten van het leven.

Tevreden met het leven, minder stress dan landelijk

Een grote meerderheid van de inwoners van Noordwest Fryslân is tevreden met het leven (87%). Daarmee scoort de regio hoger dan het landelijk gemiddelde. Qua stressbeleving scoort Noordwest Fryslân, net als de provincie Fryslân, gunstiger dan het landelijk gemiddelde. In Harlingen ervaart 13 procent van de inwoners (heel) veel stress en in Waadhoeke is dat 10 procent. Ter vergelijking: in Fryslân is dat 14 procent en in Nederland zelfs 18 procent. Het ervaren van stress is het hoogst onder de jongvolwassenen (18-34-jarigen) en neemt af met het stijgen van de leeftijd.

>> Mate van stress (2020) en tevredenheid met het leven (2021) in Noordwest Fryslân en Nederland

Bron: GGD, CBS; bewerking PF

Zorgen over geestelijk welzijn van jongeren en ouderen

Het aandeel inwoners van Noordwest Fryslân dat matige tot ernstige eenzaamheid ervaart stijgt. Bovendien is dit aandeel hoger dan het provinciale gemiddelde. In de gemeente Harlingen is meer eenzaamheid dan in Waadhoeke.

>> Eenzaamheid en matig tot hoog risico op angststoornis of depressie, Noordwest Fryslân, 2020

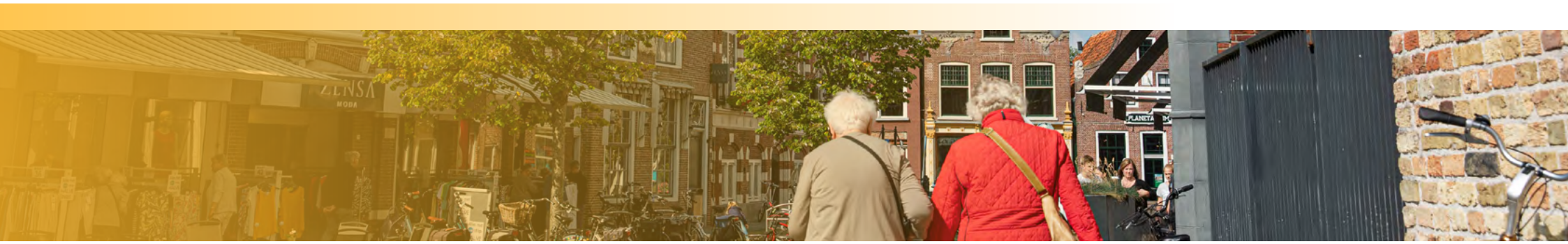
Eenzaamheid **43%**

Risico op angststoornis of depressie **38%**

Bron: GGD, bewerking PF

Onder 75-plussers is de eenzaamheid altijd al hoger dan onder de overige, jongere leeftijdsgroepen: de helft van alle 75-plussers in Fryslân ervaart eenzaamheid, verklaarbaar door de vele verliesmomenten. Omdat deze leeftijdsgroep groeit, neemt naar verwachting ook het aantal ouderen toe dat lijdt onder eenzaamheid. Daarnaast neemt het aantal mensen dat alleen woont toe. Opmerkelijk is dat de eenzaamheid onder jongvolwassenen (18-34-jarigen) in Fryslân steeg van 33 procent in 2012 naar 42 procent in 2020.

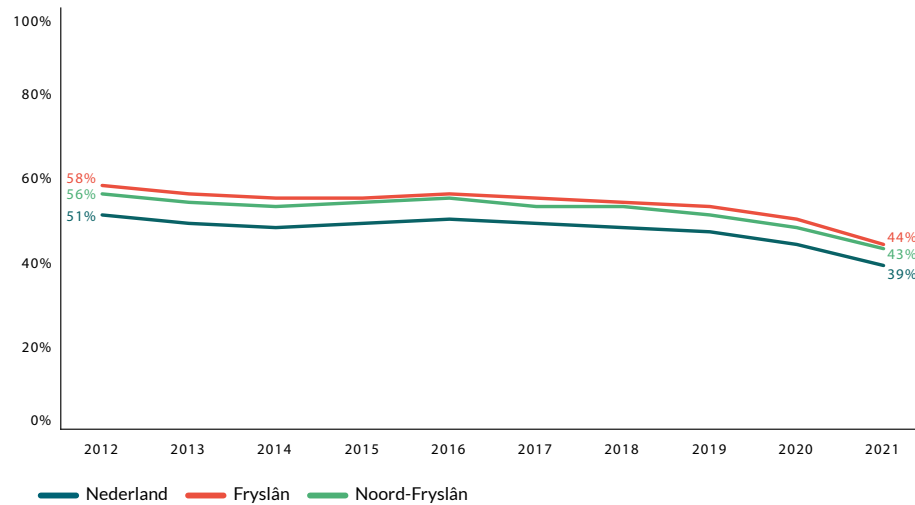
Bijna vier op de tien inwoners van Noordwest Fryslân lopen een matig tot ernstig risico op het ontwikkelen van een depressie. Het aandeel risico-lopende inwoners is in Noordwest Fryslân weliswaar lager dan het Fries en landelijk gemiddelde, maar steeg gestaag vanaf 2012. Vooral jongvolwassenen (18-34-jarigen) en 75-plussers lopen het meeste risico.

Kampioen vrijwilligerswerk, maar aandeel daalt

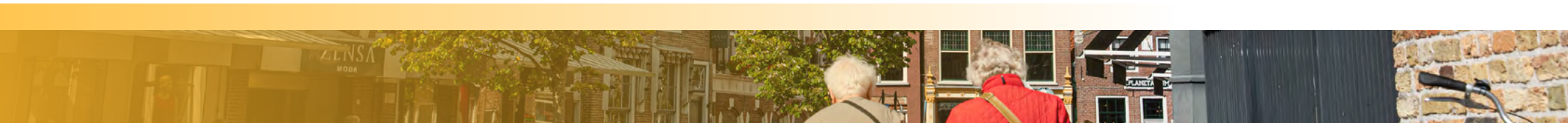
Fryslân blijft als provincie de landelijk kampioen als het gaat om vrijwilligerswerk, maar er is zowel in Noordwest Fryslân als in Fryslân sprake van een daling in het aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk verricht. Vanaf 2016 daalde het aandeel vrijwilligers al, maar een extra daling zette in vanaf 2019. Deze werd vooral veroorzaakt door de coronamaatregelen die het vrijwilligerswerk voor onbepaalde tijd opschortten.

>> Aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk verricht in Noord-Fryslân, Fryslân en Nederland, 2012-2021

Bron: GGD, CBS; bewerking PF

Momenteel doet 43 procent van de inwoners van Noordwest Fryslân vrijwilligerswerk, waar dat tien jaar geleden nog 56 procent was. Het vaakst wordt vrijwilligerswerk verricht bij sport- en buurtverenigingen. Het zijn nog altijd de 65-75-jarigen die het vaakst vrijwilligerswerk doen. Het toenemen van het aantal 65-plussers kan dan ook een (tijdelijke) positieve impuls geven aan vrijwilligerswerk.

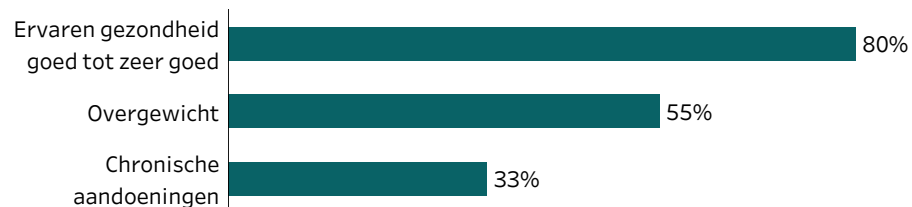

Zorgen over overgewicht en hoge aandeel chronische aandoeningen

Meer dan de helft van de inwoners van Noordwest Fryslân kampt met overgewicht, en een derde met één of meer chronische aandoeningen. Deze hoge scores botsen met de hoge score die inwoners aan hun eigen gezondheid geven. Het is de vraag of er bij een hoge waardering van de eigen gezondheid aandacht is voor leefstijl, of er urgentie wordt gevoeld voor een mogelijk gezonde(re) leefstijl.

De sociaaleconomische status (de combinatie van opleiding, inkomen en positie op de arbeidsmarkt) heeft veel invloed op de gezondheid. Inwoners met een lager opleidingsniveau ervaren hun gezondheid niet alleen minder vaak als (zeer) goed, over het algemeen leven zij 4,4 jaar korter en hun laatste 14 jaar in een minder goede gezondheid dan inwoners met een hoger opleidingsniveau (CBS, 2023b).

>> Als (zeer) goed ervaren gezondheid, overgewicht en chronische aandoeningen in Noordwest Fryslân, 2020

Bron: GGD, bewerking PF

Verwacht tekort aan zorgverleners

De samenstelling van de bevolking verandert. Het aandeel (oudere) ouderen neemt toe, het aandeel mensen in de beroepsbevolking-leeftijd neemt af. Zorgplein Noord wijst op een groeiend tekort aan zorgpersoneel, een vergrijzend personeelsbestand en een relatief hoog ziekteverzuim. Dit, terwijl de sector zorg & welzijn na handel & reparatie de grootste werkgever is in Noordwest Fryslân: één op de zes banen wordt

in de sector zorg & welzijn vervuld. Er zijn signalen over 'een verwacht zorg-infarct', met meer oudere ouderen, grotere zorgbehoefte en oplopende kosten, maar minder geld en minder zorgpersoneel. Ook het aantal mantelzorgers neemt af. Het zijn vooral 50-75-jarigen die de meeste mantelzorg verrichten. Deze leeftijdsgroep neemt in aantal af. De meeste mantelzorg wordt doorgaans gegeven aan 85-plussers. Deze groep neemt in aantal toe. Hulpbehoevende ouderen kunnen daarom in de toekomst op steeds minder mantelzorgers rekenen (ZorgpleinNoord, 2022).

Een aantal ziekten is leeftijd gerelateerd, zoals dementie. Ook Noordwest Fryslân heeft de komende twee decennia te maken met een dubbele vergrijzing: meer ouderen én meer oudere ouderen. Het is belangrijk om stil te staan bij deze aandoening die om volledige zorg door anderen vraagt.

Stichting Alzheimer Nederland geeft aan dat het aantal inwoners met dementie in Noordwest Fryslân tussen 2020 en 2050 naar verwachting ruim verdubbelt van 1090 naar 2370 inwoners. Acht van de tien mensen met dementie wonen thuis, vooral ondersteund door mantelzorgers en thuiszorg. En juist deze laatsten nemen in aantal af en staan onder druk (ABF Research in opdracht van Alzheimer Nederland, 2020).

Minder misdaden, online criminaliteit stijgt

Fryslân is al jaren één van de veiligste provincies van Nederland. Het gevoel van veiligheid is er het hoogst. Voelt landelijk 33 procent zich wel eens onveilig, in Fryslân is dat 26 procent en in Noordwest Fryslân 23 procent. In Fryslân ligt het aantal geregistreerde misdrijven relatief ook het laagst vergeleken met de andere provincies. In 2018 ging het in Noordwest Fryslân om 1.590 geregistreerde misdrijven, in 2021 om 1.525. Dat aantal is dus licht gedaald in de afgelopen jaren. Eén vorm van criminaliteit stijgt: online criminaliteit. In 2019 werden landelijk 5.000 aangiftes gedaan van online oplichting, een jaar later ging het om het dubbele aantal: 10.000 aangiftes (Planbureau Fryslân, 2022c).

Wonen, natuur en landschap in Noordwest Fryslân

Het landschap, de woning en de woonomgeving hebben veel invloed op het welbevinden van mensen. Al deze thema's vormen momenteel een belangrijk onderwerp van politieke en maatschappelijke dialogen. Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van wonen, de verduurzamingsopgave en het gebruik van de ruimte?

Grote afstand tot voorzieningen niet problematisch bij eigen vervoer en digitalisering

In Noordwest Fryslân is de gemiddelde afstand tot voorzieningen groter dan landelijk. Wanneer inwoners beschikken over eigen vervoer of snel internet zullen zij de relatief grote afstand tot voorzieningen minder als probleem ervaren. Dit gaat niet op voor de groep (veelal oudere) inwoners die niet digitaal vaardig is of niet (meer) over eigen vervoer beschikt. Minder ontmoetingsplaatsen kan ook leiden tot aantasting van de sociale cohesie.

Uit panelonderzoek blijkt dat een groot deel van de inwoners van Fryslân grote waarde hecht aan de aanwezigheid van een supermarkt, bushalte of treinstation, basisschool en een huisarts in hun leefomgeving. Door schaalvergroting en het plattelandskarakter van de provincie is het aantal voorzieningen in heel Fryslân afgenomen. Daardoor is de afstand tot een groot aantal voorzieningen toegenomen. Voor de regio Noordwest Fryslân is dit beeld genuanceerder omdat Waadhoeke een plattelandsgemeente is en Harlingen een meer stedelijk karakter heeft. Het autobezit ligt in Harlingen dan ook onder het Fries gemiddelde en in Waadhoeke juist er boven. Bijna 40 procent van de inwoners maakt drie keer of vaker gebruik van de elektrische fiets.⁴ Een tweede nuancering is dat er een treinverbinding en snelweg door het gebied loopt (Planbureau Fryslân, 2022a).

De afstand tot voorzieningen kan, behalve door vervoer, ook overbrugd worden met toegang tot (snel) internet. De dekingsgraad van vast internet thuis ligt tussen de 96 en 99 procent. In 2021 beschikt 30 procent van de huishoudens in Waadhoeke over snel internet, in Harlingen is dat 5 procent. De tevredenheid met internet is in de regio dan ook lager dan het Friese gemiddelde (Planbureau Fryslân, 2022a).

In de toekomst zullen meer huishoudens aangesloten worden op snel internet. Echter, dit is geen oplossing voor minder digitaal vaardige mensen. Dit speelt met name bij een groeiende groep ouderen. En deze groep zal ook vaker niet (meer) over eigen vervoer beschikken.

⁴ Het aandeel inwoners dat 3 keer per week of vaker gebruik maakt van een vervoersmiddel.

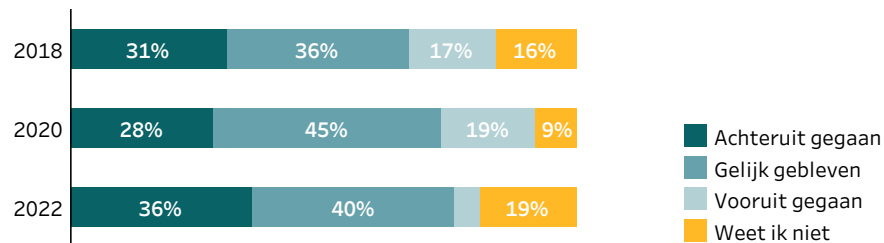

Zorgen over het landschap, natuur en biodiversiteit nemen toe

Het Friese landschap wordt door inwoners van Noordwest Fryslân gewaardeerd met een 7,6. Dat is het laagste cijfer vergeleken met de andere Friese regio's, maar de verschillen zijn klein. De verbondenheid met het landschap is in Noordwest Fryslân bovendien sterk. Gemiddeld geven inwoners van de regio voor die verbondenheid een 8,4: in de andere regio's is dat een 8.3 (Panel Fryslân, 2023).

Wel vindt 36 procent van de inwoners in Noordwest Fryslân dat het Friese landschap de afgelopen 5 jaar achteruit is gegaan. In 2020 was een kleinere groep van 28 procent die mening toegedaan (Panel Fryslân, 2020a; 2023).

>> Ontwikkeling Friese landschap in de laatste 5 jaar volgens inwoners van Noordwest Fryslân, 2018-2022

Bron: Panel Fryslân (PF)

De zorgen gaan vooral over:

- het verdwijnen van bomen, heggen en houtwallen (81%)
- het verdwijnen van bloemen, insecten, vissen en vogels (77%)
- verslechterde waterkwaliteit (71%)
- gebruik van bestrijdingsmiddelen (71%)
- verslechterde luchtkwaliteit (68%)

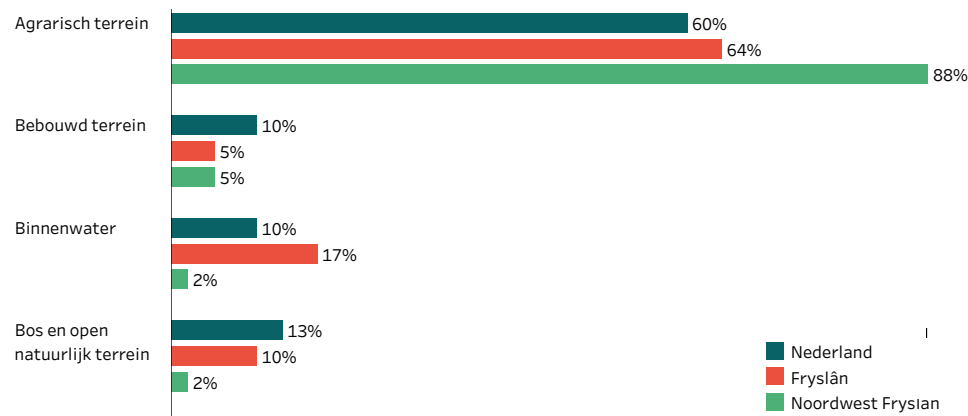
Ten opzichte van de provinciale cijfers zijn er geen grote verschillen. De top vijf van onderwerpen waar inwoners zich zorgen over maken is hetzelfde als in Fryslân.

Inwoners wensen een ander ruimtegebruik

Van de oppervlakte van de regio Noordwest Fryslân is 88 procent agrarisch terrein en 2 procent bos en open natuurterrein. In vergelijking met de rest van Fryslân en Nederland heeft de regio Noordwest Fryslân veel agrarisch terrein en weinig binnenwater, bos en open natuurlijk terrein.

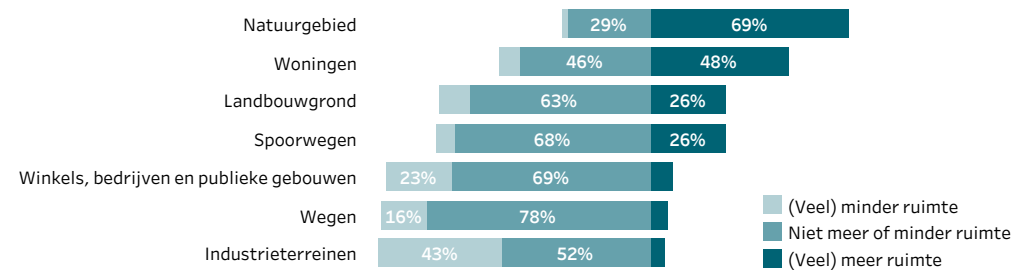
>> Bodemgebruik in percentage van totaal (exclusief buitenwater) in Nederland, Fryslân en Noordwest Fryslân, 2015

Bron: CBS, bewerking PF

Aan inwoners is gevraagd of er meer of minder ruimte moet komen voor natuur, woningen, landbouw enzovoorts. Uit onderstaande grafiek blijkt dat inwoners wensen dat minder ruimte gebruikt wordt voor industrieterreinen en winkels, bedrijven en wegen en meer ruimte voor natuurgebieden, spoorwegen en wonen.

>> Aandeel inwoners van Noordwest Fryslân dat verschillende onderdelen van het landschap meer, evenveel of minder ruimte zouden geven ten opzichte van nu, 2023

Bron: Panel Fryslân (PF)

Wanneer we het bestaande ruimtegebruik vergelijken met de wensen van inwoners, dan valt op dat minder ruimte voor bedrijven niet veel extra ruimte oplevert omdat het huidige beslag al gering is. Een tweede opmerking betreft hetgeen inwoners onder 'natuur' verstaan, want veel mensen zien weilanden ook als natuur (Panel Fryslân, 2023).

Demografische ontwikkelingen hebben gevolgen voor de vraag naar woningen

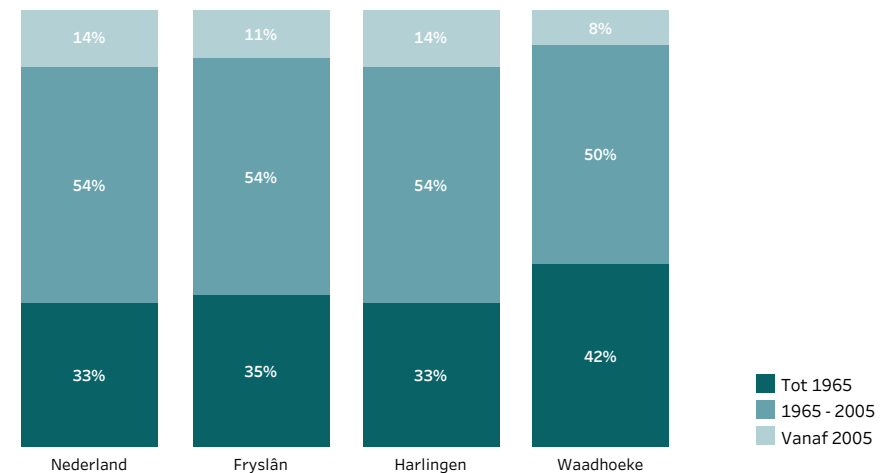
Door een veranderende samenstelling van de bevolking en een groeiend aantal kleine huishoudens zal de behoefte aan woningen waarschijnlijk verschuiven naar meer kleine woningen en minder gezinswoningen.

Hoewel de omvang van de bevolking van Noordwest Fryslân de afgelopen jaren stabiel is, verandert de samenstelling van de bevolking wel. Het aantal 65-plussers stijgt en de andere leeftijdsgroepen dalen. De verwachting is dat het aantal huishoudens toeneemt tot 2030 om daarna te dalen (Provincie Fryslân, 2020). Opvallend daarbij is dat met name het aantal eenpersoonshuishoudens stijgt. Voorlopig zal er dus vooral behoefte zijn aan kleinere woningen en juist minder aan gezinswoningen. Op termijn zijn er waarschijnlijk minder woningen nodig. Een onzekere factor daarbij is de migratie van diverse groepen mensen naar de regio, denk daarbij ook aan een overloop uit de Randstad in met name het westelijk deel van de provincie.

Grote verduurzamingsopgave door meer oude en grote woningen

De opgave om te verduurzamen hangt samen met het bouwjaar van de woning. In Fryslân is 1 op de 3 huizen gebouwd voor 1965. Er is veel voor nodig om deze huizen bijvoorbeeld te isoleren. In Waadhoeke zijn er meer grote en oude huizen dan in Harlingen. In Waadhoeke is 42 procent van de woningen voor het jaar 1965 gebouwd, ten opzichte van een derde (33%) in Harlingen. Daarbij is een derde van de woningen in Waadhoeke groter dan 150 m². In Harlingen is dat 19 procent. Daarmee is de verduurzamingsopgave in Waadhoeke groter dan in Harlingen.

>> Woningen naar bouwjaar in Noordwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2022

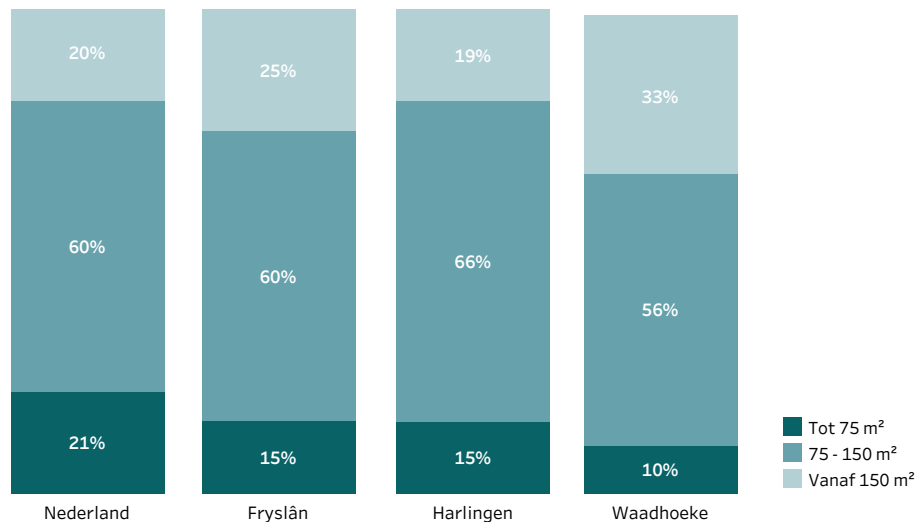

Bron: CBS, bewerking PF

De kosten van verduurzaming zijn bij grote woningen hoger, maar de besparing op hoge stookkosten is ook groter. Er zijn in Fryslân meer eengezinswoningen en minder flats. Een nadeel van eengezinswoningen ten opzichte van flats is dat meer muuroppervlakte geïsoleerd moet worden. Anderzijds hebben eengezinswoningen meer ruimte is voor zonnepanelen. In Harlingen heeft 36 procent van de woningen zonnepanelen, in Waadhoeke is dat 23 procent. Ter vergelijking: 27 procent van de Friese woningen en 20 procent van de landelijke woningen heeft zonnepanelen (Independer, 2022).

>> Woningen naar oppervlakte in Noordwest Fryslân, Fryslân en Nederland, 2022

Bron: CBS, bewerking PF

Energiearmoede meer bij huurders dan bij woningeigenaren

Sociale huurders in Noord-Fryslân besteden een derde (33%) van hun besteedbaar inkomen aan woonlasten (woonquote), ten opzichte van een kwart (24%) bij eigenaren. Particuliere huurders besteden 44 procent van hun inkomen aan woonlasten (CBS, 2022h).

>> Woonquote in Noord-Fryslân, 2021

Eigenaar **24%** Particuliere huur **44%** Sociale huur **33%**

Bron: CBS, bewerking PF

Er is weinig verschil tussen Nederland en Fryslân qua woonquote. De woonquote gaat over de prijzen van woningen en huur in relatie tot de hoogte van het besteedbaar inkomen. Het hogere percentage voor particuliere huur in Noord Fryslân kan verklaard worden doordat Leeuwarden in die regio valt.

Daarnaast is er een energiequote. Er is sprake van een hoge energiequote wanneer bewoners meer dan 10 procent van het besteedbaar inkomen besteden aan energie. In Waadhoeke heeft 20 tot 25 procent van de huishoudens een hoge energiequote, in Harlingen is dat 15 tot 20 procent (PON & Telos, 2022). Dat kan verklaard worden door de lagere inkomens in Noordwest Fryslân. De huizenprijzen zijn weliswaar lager, maar de energiebehoefte is hoger door de grotere en oudere huizen.

Het aandeel koopwoningen is in Fryslân 62 procent en daarmee groter dan in Nederland (57%). Waadhoeke (67%) heeft in vergelijking met Fryslân en Harlingen (55%) meer koopwoningen en minder huurwoningen (Planbureau Fryslân, 2022d). Energiearmoede komt voor bij zowel woningeigenaren als huurders, maar huurders hebben – anders dan woningeigenaren – doorgaans geen financiële verantwoordelijkheid in het verduurzamen en onderhoud van de woning. Eén op de vijf huurders heeft isolatie aangekaart bij de verhuurder, daarna is in de meeste gevallen (59%) de verhuurder in actie gekomen (FSP, 2022b).

Overzicht brede welvaart indicatoren

In de voorgaande hoofdstukken werden scores van de regio Noordwest Fryslân op drie thema's en diverse indicatoren weergegeven. Dit leidt tot een aantal inzichten in hoe het gesteld is met de brede welvaart in Noordwest Fryslân. Om relevante indicatoren één oogopslag weer te geven is een tabel gemaakt, waarin de gemiddelde score van de regio wordt vergeleken met het landelijk en Fries gemiddelde. Groen betekent gunstiger, rood ongunstiger, geel betekent een vergelijkbare gemiddelde score.

- gunstiger
- ongunstiger
- vergelijkbare gemiddelde score

	Indicator	In vergelijking met	
		Nederland	Fryslân
Sociaal	Tevredenheid met het leven (2021)		
	Inwoners dat zichzelf gelukkig vindt (2022)		
	Voldoende eigen regie (2020)		
	Rapportcijfer leefbaarheid (2020)		
	Ervaren gezondheid (2020)		
	Levensverwachting (2020)		
	Personen met één of meer Chronische ziekten (2020)		
	Overgewicht (2020)		
	Inwoners dat voldoet aan de beweegrichtlijn (2020)		
	Risico op angst of depressie (2020)		
	Contact met familie, vrienden of burenen (2021)		
	Ervaren eenzaamheid (2020)		
	Vertrouwen in instituties (2021)		
	Vertrouwen in anderen (2021)		
	Vrijwilligerswerk (2020)		
	Geregistreerde misdrijven (2021)		
	Tevredenheid veiligheid in dorp of wijk (2020)		
Tevredenheid met vrijetijd (2021)			

	Indicator	In vergelijking met	
		Nederland	Fryslân
Economisch	Mediaan besteedbaar inkomen (2020)	ongunstiger	
	Bruto binnenlands product (2021)	ongunstiger	
	Huishoudens met lage inkomensgrens (2020)	vergelijkbare gemiddelde score	
	Moeite met rondkomen (2020)		gunstiger
	Tevredenheid met het werk (2020)		gunstiger
	Netto arbeidsparticipatie (2020)	ongunstiger	
	Scholing voor werk (2021)		gunstiger
	Werkloosheid (2020)	gunstiger	
	Schooladviezen (2022)	ongunstiger	

- gunstiger
- ongunstiger
- vergelijkbare gemiddelde score

	Indicator	In vergelijking met	
		Nederland	Fryslân
Ruimtelijk	Gemiddelde verkoopprijs (2022)	gunstiger	
	Tevredenheid met woning (2021)	gunstiger	
	Tevredenheid met woonomgeving (2021)	gunstiger	
	Zorgen over landschap (2022)		gunstiger
	Broeikasemissie per inwoner (2020)	vergelijkbare gemiddelde score	
	Uitstoot fijnstof naar lucht (2020)	gunstiger	
	Rapportcijfer tevredenheid voorzieningen (2020)		vergelijkbare gemiddelde score
	Tevredenheid internetverbinding (2021)		vergelijkbare gemiddelde score
	Afstand tot groen (2017)	vergelijkbare gemiddelde score	
	Afstand tot sportterrein (2021)	gunstiger	
	Afstand tot basisschool (2021)	vergelijkbare gemiddelde score	
	Afstand tot café (2021)	vergelijkbare gemiddelde score	

Voor meer informatie over de data behorend bij deze indicatoren verwijzen we naar de monitoren op onze [website](#). In de loop van dit jaar worden nog een aantal monitoren toegevoegd. Zoekt u specifieke cijfers of heeft u vragen? We helpen u graag verder! Neem contact op met [Arlette Bickel](#).

Bronnen

ABF Research in opdracht van Alzheimer Nederland. (2020).

Mensen met dementie per gemeente. Amersfoort: Alzheimer Nederland.

CBS. (2018). Statline: Bodemgebruik; uitgebreide gebruiksvorm, per gemeente.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/70262ned/table>

CBS. (2022a). Statline: Arbeidsdeelname; regionale indeling 2021.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85269NED/table>

CBS. (2022b). Statline: Bevolking op 1 januari en gemiddeld; geslacht, leeftijd en regio.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/03759ned/table>

CBS (2022c). *Materiële welvaart in Nederland 2022*.

Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2022/>

CBS. (2022d). Regionale Monitor Brede Welvaart 2022.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart-2022>

CBS. (2022e). Statline: Voorraad woningen; gemiddeld oppervlak; woningtype, bouwjaarklasse, regio.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/82550NED/table>

CBS. (2022f). Statline: Voorraad woningen; woningtype, oppervlakteklasse, regio.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83704NED/table>

CBS. (2022g). *Wonen langs de meetlat. Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2021*.

Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.woononderzoek.nl/home>

CBS. (2022h). Statline: Woonlasten huishoudens; kenmerken woning, regio.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84488NED/table>

CBS. (2022i). Statline: Zonnestroom; vermogen en vermogensklasse, bedrijven en woningen, regio.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85005NED/table>

CBS. (2023a). Statline: Arbeidsdeelname; regionale indeling 2022.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/85494NED/table>

CBS. (2023b). Statline: Gezonde levensverwachting; geslacht, leeftijd en onderwijsniveau.

Geraadpleegd 26-4-2023, van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84842NED/table>

DUO. (2023). Leerlingen bo en sbo - schooladviezen 2021-2022.

Geraadpleegd op 4-4-2023, van https://duo.nl/open_onderwijsdata/primair-onderwijs/aantal-leerlingen/schooladviezen.jsp

FSP. (2022a). *Balans van de economische veerkracht van Fryslân*.

Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau. <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/balans-van-de-veerkracht-van-fryslan/>

FSP. (2022b). *Het Friese inwonerperspectief op de energietransitie 2021*.

Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau. [Groeizorgen over klimaatverandering en financiële gevolgen energietransitie - Planbureau Fryslân \(planbureau Fryslan.nl\)](https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/groeizorgen)

GGD Fryslân. (z.d.). *Gezondheidsmonitor V&O 2020; Gemeentelijke cijfers 18-64 jaar*.

Leeuwarden: GGD Fryslân. <https://www.ggd Fryslan.nl/media/8780/ggd-frysl%C3%A2n-gemeentelijke-cijfers-18-tot-64-jaar.pdf>

Independer. (2022). *Bijna 1 op de 5 woningen heeft zonnepanelen* [Persbericht].

Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://www.independer.nl/energie/info/onderzoek/zonnepanelen-2022>

NIBUD. (2022). *Rondkomen en betalingsproblemen. Ervaringen van Nederlandse huishoudens in onzekere tijden*. Utrecht: NIBUD.

Onderwijsinspectie. (2018). *Kansen(on)gelijkheid bij overgangen PO-VO. Bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren*.

Den Haag: Onderwijsinspectie. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2018/06/13/onderzoeksverslag-kansenongelijkheid-bij-de-overgangen-po-vo>

Panel Fryslân. (2020). *Landschap*.

Panel Fryslân. (2023). *Natuur, landschap en biodiversiteit in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van [Burgerperspectief op discussies rondom natuur en landschap Fryslân - Planbureau Fryslân \(planbureau Fryslan.nl\)](https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/natuur-landschap-en-biodiversiteit-in-fryslan)

Planbureau Fryslân. (2022a). *Bereikbaarheid in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/bereikbaarheid/>

Planbureau Fryslân. (2022b). *De samenstelling en verdeling van inkomens in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/inkomen/>

Planbureau Fryslân. (2022c). *Veiligheid en (on)veiligheidsbeleving in Fryslân*.

Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/veiligheid/>

Planbureau Fryslân. (2022d). Beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen in Fryslân. Geraadpleegd op 26-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/wonen/>

Planbureau Fryslân. (2023). Welzijn in Fryslân. Geraadpleegd op 6-4-2023, van <https://www.planbureau Fryslan.nl/monitoren/welzijn-in-fryslan/>

PON&Telos (2022). *Prijzplafond verlicht de energierekening; Maar lost toenemende energiearmoede niet op.* Den Bosch: PON&Telos. <https://het-pon.instantmagazine.com/project-2/prijzplafond-energierekening/>

Provincie Fryslân. (z.d.). Werkgelegenheid naar sector. Geraadpleegd op 4-4-2023, van https://friesland.databank.nl/Jive?cat_open_code=c116&presel_code=ps77

Provincie Fryslân. (2020). Factsheet: Friese Bevolkingsprognose 2020. Geraadpleegd op 1-5-2023, van <https://friesland.databank.nl/Jive/Report?id=prfr20>

Provincie Fryslân. (2022). Dashboard Prognose Bevolking en Huishoudens. Geraadpleegd op 1-5-2023, van <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrljoiNmNkZjM4ZjctYWE1Yi00OWJlTlIjMDEtNzU1YmY1NTV-kOGRkliwidCI6IjQxNGRIYjViLWQ3ZGYtNGFIYS1hMDI1LTM4MGM5MGU0ZTcxNyIsImMiOiI9>

UWV (2022). *Regio in beeld; Friesland.* Leeuwarden: UWV. https://www.werk.nl/imagesdxa/regio_in_beeld_2022_friesland_tcm95-442407.pdf

Werfhorst, H. van de (2015). Een kloof van alle tijden tussen lager- en hogeropgeleiden? In: H. van de Werfhorst (red.), *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek* (p. 9-30). Amsterdam: Amsterdam University Press.

ZorgpleinNoord. (2022). Arbeidsmarkt zorg en welzijn 2022 in Groningen, Friesland en Drenthe. Geraadpleegd op 4-4-2023, van <https://werkgevers.zorgpleinnoord.nl/kennisbank/arbeidsmarkt-zorg-en-welzijn-2022-in-groningen-friesland-en-drenthe>

Meer weten over dit onderzoek?
Neem contact op met Arlette Bickel,
abickel@planbureau Fryslan.nl

Onderzoekers die mee hebben
gewerkt aan deze publicatie:

Arlette Bickel
Wouter Marchand
Truus de Witte
Tonny Huisink
Sibilla Hoekstra
Jesse David Marinus
Sanne Wierdsma

Planbureau Fryslân
Doelestraat 8a
8911 DX Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@planbureau Fryslan.nl
www.planbureau Fryslan.nl

Planbureau Fryslân wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

© Planbureau Fryslân, 2023.

Verveelvoudigen is toegestaan, mits Planbureau Fryslân als bron wordt vermeld.